

ТРАДИЦІЇ ЕТНОСІВ ВОЛИНИ

Сучасні нації включають у себе численні етноси та народності. У світі існує близько 200 держав, але близько 4 тисяч етносів. Так, на території України окрім українців, проживає понад 100 етносів, найчисельнішими серед яких є: росіяни (понад 8,3 млн.); білоруси (понад 275 тис.); молдавани (понад 258 тис.); болгари (понад 204 тис.); угорці (понад 156 тис.); румуни (понад 150 тис.); поляки (понад 144 тис.); євреї (понад 100 тис.); вірмени (бл. 100 тис.); греки (понад 91 тис.); татари (понад 73 тис.); Рома або цигани (понад 47 тис.); азербайджанці (приблизно 45 тис.); грузини (бл. 34 тис.); німці (понад 33 тис.); литовці (понад 7 тис.); словаки (понад 6 тис.); чехи (бл. 6 тис.); естонці (понад 2,8 тис.) і т.д. [4].

Етнічна належність – одна з визначальних ознак людини. Головною, визначальною рисою етнічної меншини є прагнення до збереження й розвитку етнокультурної ідентичності, що необов'язково ставиться у залежність від адміністративно-територіальної цілісності [5]. Поняття етносу, а отже і етновиховання, тісно пов'язані із такими поняттями, як *“традиція”* і *“культура”*. Адже етнос слід розглядати як носія культури і традиції. Причому етнос є носієм традиції в тому плані, що традицію маємо розуміти як комплекс культурних парадигм, які являють собою певну цілісність [7, с. 42]. Саме *культури* належить провідне місце серед усіх етнодиференціюючих та етноінтегруючих чинників. Ю. В. Бромлей зазначав, що “...при всьому значенні якостей, які виділяють кожний етнос серед інших аналогічних спільностей, неодмінною і найважливішою умовою його існування як цілісної системи залишаються інтегруючі функції культури. Позбавте етнос внутрішніх зв'язків, і він неминуче асимілюється” [3, Ч. 1. Кн. 1, с. 11]. Своєрідність кожного етносу визначається його *“етнічною*

традицією” – тобто ієрархією стереотипів та правил поведінки, культурних канонів, світоглядних установок, що передаються з покоління в покоління [3, Ч. 1. Кн. 3, с. 238]. Всі існуючі підходи до визначення поняття “етнос” саме традицію включають до його найхарактерніших ознак. Традиція, яка впливає із багатовікового спільного існування й у результаті якої виникають єдині форми поведінки, спільний культурний спадок, виступає головним фактором, що об’єднує етнічну групу [8]. Традиція є способом реалізації культурно-історичної спадкоємності, а збереження національної (етнічної) культурної самобутності народу перебуває в прямій залежності від сталості культурних традицій [1].

Кожен етнос відповідно до суспільно-історичного розвитку накладає свій відбиток на зміст виховання дітей. Водночас він зберігає основний стрижень, в якому відображено визначальну сутність етнопедагогічної системи. Її провідним носієм і охоронцем і є **культурні традиції народу**, що посідають чільне місце в етнізації підростаючого покоління. Отже, змістом етновиховання виступає процес освоєння, передачі, збереження та розвитку культурних традицій народу (етносу), тобто виховання етнічної самосвідомості. Своєю чергою етновиховання як процес виховання етнічної самосвідомості через виховання свідомого ставлення до народної культурної традиції є першим етапом формування національно свідомого громадянина.

Носієм етнічних традицій, втіленням культурної традиції, виступає **мистецтво**, яке водночас є і дієвим засобом етновиховання, оскільки спілкування з творами мистецтва, які увиразнюють самобутні риси іншої етнокультури, збагачує людину, розширює її духовні обрії, виховує толерантність, здатність до міжкультурного діалогу.

Безперечно, що органічним втіленням етнічного (або етнонаціонального) компоненту мистецтва є мистецтво народне, передусім **музичний фольклор** і пов’язані з музикою танцювальні і театральні, у тому числі обрядові та ігрові форми.

Оскільки Україна є державою поліетнічною, у процесі етновиховання актуалізується позиція виховання *поліетнічного* – як *полікультурного*, тобто виховання особистості, здатної до життєдіяльності в багатоетнічному й полікультурному середовищі, яким є власне і Волинь.

До найбільш давніх та чисельних етносів Волині належать чехи, німці, поляки та євреї. Тривале співіснування цих етносів Волинської землі впливало на культурні процеси регіону, сприяючи їх взаємозбагаченню.

Розглянемо це на прикладах музичного фольклору, який побутував на теренах Волині. Звернімо увагу на такий важливий у даному контексті термін, як етнічна *акультирація* – засвоєння групою осіб основних рис іншого етносу за умови збереження основних рис своєї культури. Проте, на відміну від асиміляції, етнічна акультирація не призводить до втрати своєї культури, її наслідком є виникнення *бікультуралізму* (двокультурності) й (або) *білінгвізму* (двомовності), що є характерно для України [3, Ч. II. Кн. I, с. 207]. Прагнення збереження етнічної ідентичності поряд з процесами явної акультирації є цілком очевидним у **новорічному (різдвяному) пісенному фольклорі** (Див. нотні приклади).

Пригадаємо особливості святкування нового року етносами, які здавна проживають на Волині, відшукуючи в них спільні моменти й порівнюючи з традиціями українськими.

Так, як відомо, християнські свята – складне переплетення народних традицій і християнської обрядовості. Представники етнічних меншин Волині зазвичай намагалися протягом століть зберігати традиції історичної батьківщини.

У католиків (німців, поляків, чехів) останні чотири тижні перед Різдвом називаються Адвент (від латинського *adventus*, що означає “прихід, пришестя”). Уже з 380 р. цей період слугує особливому початку приготувань до Різдвяних свят. Адвент – як прихід християнського сонця, символ нового життя – Ісуса Христа та надії. Під час Адвента вірні згадують про віщування пророків і Іоанна Хрестителя, готуються до другого пришестя Сина Божого.

Адвент вважається часом загального покаяння [6; 9]. У період Адвента зазвичай заборонялися танці, зібрання молоді та усякі розваги і за всім цим суворо пильнувала церква й громада. Однак подекуди в Адвент уже ходили ряджені з зіркою, водили “козу”, “лелеку” й навіть співали колядки, як і в різдвяні дні, подібно до того, як це відбувається в українській традиції.

Німці протягом чотирьох тижнів Адвента у родинях, дитячих садочках та школах майструють подарунки, вивчають різдвяні пісні (колядки) та вірші. Одним із самих відомих символів Адвента є Адвентскранц. Його плетуть з гілок ялинки та прикрашають чотирма червоними свічками й червоними стрічками. У першу неділю Адвента запалюють першу свічку. На другу неділю – першу і другу свічку й т. д. В останню неділю перед Різдом (четверта неділя Адвента) запалюють усі чотири свічки. Це символізує світло, яке прийшло на Землю разом із народженням Христа.

Ще одна з різдвяних традицій – дзвін. Ще у часи сивої давнини люди дзвонили у дзвін для того, щоб прогнати злі сили. Сьогодні дзвін означає кінець роботи і початок свята.

Не менш відомим символом Адвента у німців є календар Адвента, який діти самі повинні приготувати до Різдва. Найперший такий календар був зроблений у 1904 р. Герхардом Лангом і мав назву “Мюнхенський різдвяний календар”. Цей календар є великою картонною картиною з 24 віконечками або дверцятами, що пронумеровані й повинні відкриватися один за одним, з початку Адвента – з 1 грудня до Різдва – 25 грудня. За кожними дверцятами є маленький сюрприз, зазвичай це солодощі або маленькі подарунки, які діти відкривають і залюбки пригощаються. Інший варіант календаря: на звичайний вішак вішають пронумеровані солодощі, які щодня один за одним їх з’їдають. Сьогодні діти найчастіше отримують у подарунок куплений календар з маленькими віконечками, в яких заховані 25 шоколадних фігурок – по одній на кожний день.

Під час Адвента щонеділі ввечері влаштовують посиденьки з родичами та друзями. Запалюють свічки та пригощаються печивом, шоколадними фігурками, марципанами, горіхами, печеними яблуками.

У різдвяний святвечір – 24 грудня – німці прикрашають ялинку та запалюють свічки, дарують один одному подарунки і співають різдвяних пісень, йдуть до церкви.

Для дітей Різдво є найулюбленішим святом року – вони отримують подарунки. В Німеччині їх приносить Кристкінд або Вайнахтсман, з білою бородою, одягнений у червону куртку з каптуром і з торбою за плечима. Дітям розповідають, що він спускається зі своїми янголами з небес на землю. Але при цьому сам лишається невидимим, тільки під ялинкою з'являються подарунки.

Вважається, що перше, ще не прикрашене різдвяне дерево з'явилося в оселях у VIII столітті. Поширенню різдвяних дерев у євангелістських країнах сприяла легенда про те, що сам Мартін Лютер вперше прикрасив різдвяне дерево запаленими свічками. Ця традиція народилася в Німеччині, а з XVI ст. різдвяне дерево стало широко розповсюдженим атрибутом Різдва та Нового року. Німці вірили, що ялина – священне дерево, у вітах якого живе “добрий дух лісів” – захисник правди. Зеленіючи увесь рік, ялинка символізувала безсмертя, вічну молодість і довголіття. А шишки були символом вогню життя й відновлення здоров'я. Щорічно, у кінці грудня, коли починався “сонячний” новий рік, на найбільшій ялинці у лісі люди розвішували різні подарунки для духів, щоб задобрити їх, мати від них захист та отримати гарний врожай. Ялинку прикрашали яблуками (символ плодючості), яйцями (символ гармонії та благополуччя), горіхами та іграшками. Першу письмову згадку про новорічну (різдвяну) ялинку відносять до XVI ст. У німецькому місті Страсбурзі і бідняки, й заможні сім'ї взимку прикрашали ялинки кольоровим папером, фруктами та солодощами. Поступово ця традиція поширилася по всій Європі. На наші землі звичай прикрашати новорічну красуню привіз Петро I. Після візиту до Європи йому настільки сподобався

дивовижний звичай, що спеціальним декретом він наказав поставити таку незвичайну прикрасу в оселях усьому люду – від селянина до дворянина [6].

У **поляків** на Різдво Христове поширений звичай виготовляти своєрідні ясла – вертепи (бетлеми). З XIII ст. в костелах облаштовують невеликі ніші, в яких за допомогою фігурок з дерева, фарфору та розфарбованої глини зображають сцени з біблейських розповідей про народження Ісуса Христа. Цей звичай має церковне походження, його приписують св. Франциску Асизькому. З часом ясла почали ставити не тільки в храмі, а й у будинках. Домашні вертепи – це макети в застаклених ящиках, що зображають грот, в яслах лежить немовля Ісус, поряд Богоматір, Йосип, ангел, пастухи, що прийшли на поклоніння, а також тварини – бик, осел. Зображують сценки з народного побуту: поряд із святим сімейством поміщають селян в народних костюмах й т. ін.

У XIX ст. в католицьких країнах напередодні Нового року палили великі багаття та влаштовували факельні ходи. Сьогодні ця традиція виглядає так: запалюють у різдвяні дні обрядовий вогонь у хатньому вогнищі (комині), який має назву “різдвяне поліно”.

Передсвяткова вечеря відбувається в Святвечір у домашньому колі, бо Різдво – сімейне свято. У поляків він називається Wigilia, Wilia (Вілія). Трапеза складається з пісних страв: риба, овочі, солодощі, фрукти, обрядове печиво. Число страв ритуальне: три, п'ять, сім, дев'ять, дванадцять. Опівночі віруючі прагнуть бути присутніми на службі у храмі. У різдвяний Святвечір дозволяється виконувати тільки найнеобхідніші роботи по господарству. Однак є свідчення про те, що поляки цього дня полювали та ловили рибу, що за народними прикметами мало принести удачу в полюванні та рибальстві на весь наступний рік. Польські звичаї зобов'язували у різдвяний Святвечір простити всі образи та зберігати хороший настрій. Діти повинні були виявляти слухняність, бо інакше їх будуть часто бити протягом наступного року. У поляків перший святвечірній гість (полазник), за народним повір'ям повинен одразу ж сісти й квоктати, щоб кури навесні скоріше заквотали й

добре висиділи курчат. У перший день Різдва подаються м'ясні страви: свинина, індичка, гуска. За святковим столом залишається місце для мандрівника, якого потрібно прийняти, наче б самого Ісуса Христа.

У чехів у час Адвента в костьолах звучать піснеспіви богослужінь – рорати. Проводяться концерти, благодійні акції. Чимало народних звичаїв та обрядів приурочувалося до дня св. Миколи (у католиків 6 грудня). На св. Мікулаша виступають ряджені в масках коня, кози, ведмедя, цигана та ін. Кожному чехові знайома трійця, яка на передодні свята, ввечері, обходить усі домівки. Це Мікулаш у довгому кожусі, з кошиком на спині, у баранячій шапці та з ціпом у руці, ангел у довгій білій сорочці, що наділяє людей благами та караючий чорт з ланцюгом через плече та у кожусі, вивернутому хутром назовні. Мікулаш приносить дітям подарунки, неслухняним же він залишає різки та віника. У чехів різдвяний Святвечір має назву Vilia або Krasun. За давнім звичаєм на Різдва рахують гроші та кладуть їх на стіл, щоб весь рік не переводилися.

На Різдва чехи обов'язково випікають різдвяне печиво та ваночки – чеські різдвяні булочки. У цьому процесі бере участь уся родина. Напередодні великого свята чехи купують живих коропів для різдвяної вечері. Увечері 24 грудня чехи з дітьми традиційно приходять на берег Влтави, де їх чекають продавці, які торгують живими коропами, але рибу не їдять, а випускають у річку. Особливо цей ритуал подобається дітям. Можливо, тому різдвяний Святвечір називається у чехів Щедрим днем. Цілий день перед щедрою вечерею дотримували суворого посту, тільки дітям дозволялося з'їсти шматочок хліба. Вечеря на щедрий вечір повинна бути багата. Навіть у бідних родинах на столі в цей вечір різноманіття. Залишки вечері віддавали свійським тваринам, закопували у саду (щоб дерева рясно родили), кидали крихти у криницю (щоб було вдосталь доброї води) та у вогонь (щоб не робив лиха). Після вечері чеська родина йшла до ялинки, де на всіх чекали подарунки.

У перший день Різдва не виконують навіть хатньої роботи. Це день відвідин рідних та друзів, відпочинку та добрих побажань. У другий день Різдва, на Штепана всіх вітають колядники. Раніше з колядками ходили вчителі та церковні служителі, тепер зазвичай колядують діти. Всюди прийнято дарувати один одному подарунки. Часто колядники ходять з пагінцем у руках, з барборкою. У день св. Варвари, 4 грудня, з черешневих дерев зрізують змерзлі гілочки – барборки – і ставлять їх у воду, щоб вони розцвіли до Різдва. Існує прикмета: встигли барборки зазеленіти до Різдва – значить усе задумане обов'язково здійсниться у наступному році. По барборкам також судять який місяць у році буде найвдалішим. Наприклад, якщо гілочки розпустилися на п'ятий день, удача прийде у травні. Пагінець символізував щастя та успіх у наступному році. Господар викупляв у колядників пагінець та навесні встромляв його у землю, щоб гарний врожай був.

Різдвяний цикл у чехів закінчується святом трьох королів – 6 січня. Три королі – Кашпар (Каспар) з ціпком, Мелихар (Мельхіор) з барабаном і Балтазар (Валтасар) з мішком приходять на світло зірки у Віфлеєм вклонитися немовляті Ісусу та принести йому свої дари: золото – Христу-Царю, ладан – Христу-Богу і мирру – Христу-людині. Колядники ходять по дворах та кроплять святою водою будинки, розписують стіни та двері, кадять ладаном та роздають картинки з зображенням трьох королів та різних святих. Колядників обдаровують яблуками, печивом та грошима. У цей день востаннє запалюють вогники на різдвяній ялинці [6; 9].

Традиції святкування Нового року у євреїв суттєво відрізняються від християнських. **Євреї** Новий рік (Рош ха-Шана) святкують восени, у перші два дні місяця Тишрей (вересень). Але, за Талмудом, в єврейському календарі існує чотири нових роки: 1 *нісана* – новий рік для рахунку місяців, 1 *елула* – новий рік для відділення десятини від худоби, 1 *тишрей* – новий рік для відліку віку та 15 *швата* – новий рік для дерев. Але “головний” єврейський новий рік – це Рош ха-Шана – день створення людини. Тора

розповідає, що у той же день, коли була створена перша людина – Адам (до речі, це не перший день Творення світу – як у християнській релігії, а шостий), він отримав першу заповідь: не їсти від дерева пізнання добра й зла, – і у той же день порушив її. У той же самий день відбувся Божественний суд над людиною. Тому Рош ха-Шана – це не тільки день творення людини, але й день суду над ним. Давній переказ розповідає, що на небесах, у великій Книзі життя записані імена всіх, хто живе на землі. Єврейська традиція говорить, що у дні Рош ха-Шана Бог відзначає у Книзі життя, яка доля чекає кожную людину у наступному році. Бог судить вчинки людей і через десять днів після Нового року вирішує їхню долю. У синагозі у дні Нового року читають особливі молитви, молитви покаяння – тшуви. Найурочистіший момент свята знаменує відкриття небесних врат – коли звучить ріг шофар. У цей день всі євреї намагаються переглянути своє життя, оцінити свої вчинки, виправити помилки та вимолити у Бога прощення за свої гріхи. Попри це, Рош ха-Шана – це свято радості, а не скорботи, тому що людина сподівається на Божественне милосердя. Увечері вся родина збирається на святкову трапезу, яка супроводжується молитвою. Розпочинається свято з того, що жінка розпалює дві свічки. За звичаєм на Новий рік їдять голову риби. Євреї бажають один одному, “щоб ми були в голові, а не в хвості”. А зі словами “бажаємо Вам солодкого року” – їдять яблука з медом, гранат і круглу халу (булку) – символ цілого року. Загалом прийнято їсти солодку їжу і не вживати гіркої [2].

(Див. вкладку "До нотного зошита")

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова Н.М. Естетичні засади національно-культурних традицій: Автореф. ... канд. філос. наук. – К., – 2005. – 16 с.
2. Вэсамахта бэхагэха: Методическое и практическое пособие / Ред. совет: Ш. Клигман, Л. Джесик, Э. Коломбос, Р. Вершинин, И. Асман, Р. Баш. –

Американский еврейский объединенный распределительный комитет “Джойнт”. – Изд. первое. – Иерусалим. – 2002.

3. Енциклопедія етнокультурознавства / Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець та ін.; За ред. Ю. І. Римаренко. – К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2001.
4. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник. – К.: Наукова думка, 2004.
5. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю. та ін. Етносоціологія: терміни та поняття. Навчальний посібник. – К.: Видавництво УАННП “Фенікс”, 2003.
6. Культура інших народів світу. Статті. – <http://buket.sk.ua>. – (Дата публікації: 30.09.2006).
7. Лурье С. В. Историческая этнология: учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
8. Чекановская А. Музыкальная этнография: Методология и методика. – М.: Сов. композитор, 1983.
9. Швець Я., Мацура П. Різдво в чеських друзів // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 1. – С. 60–62.